

**ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНА ПРАЦЯ ТОВАРИСТВА “СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР”
НА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1930 – ПОЧАТОК 1940-Х РР.)**

7. Лаптев В.В. Научный подход к построению программ исследования качества образования // Модернизация общего образования на рубеже веков: сборник научных трудов / В.В. Лаптев. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. – С. 3 – 10.

8. Лівенцова В.А. Вдосконалення самостійної роботи студентів як умова ефективності модульно-кредитної системи навчання / В.А. Лівенцова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія; за редакцією проф. С.С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (XXIII), 2008. – № 6. – 282 с. – С. 39–42.

9. Пащенко Т.М. Методика самостійної роботи

студентів аграрного коледжу в процесі вивчення спеціальних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.М. Пащенко. – К., 2005. – 22 с.

10. Солдатенко М.М. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність як засіб збагачення неперервної освіти / М.М. Солдатенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало: У 2-х ч. – К., 2001. – Ч. 1. – 392 с.

11. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані педагогічні технології: метод проектів / С. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2002. – Вип. 1(5). – С. 73 – 79.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2015

УДК 94:17(477)

Галина Білавич, кандидат педагогічних наук, доцент
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНА ПРАЦЯ ТОВАРИСТВА “СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР”
НА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1930 – ПОЧАТОК 1940-Х РР.)**

У статті ідеться про роль товариства “Сільський господар” щодо підвищення господарської культури дітей і дорослих на північно-західних українських землях, організації сільськогосподарської освіти в регіоні (1930 – початок 1940-х рр.), утвердження української національної ідеї за доби німецької окупації краю.

Ключові слова: товариство “Сільський господар”, господарська культура, північно-західні українські землі.

Лит. 11.

Галина Білавич, кандидат педагогічних наук, доцент
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**ХОЗЯЙСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБЩЕСТВА
“СЕЛЬСКИЙ ГОСПОДАР” НА СЕВЕРНО-ЗАПАДНЫХ УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ
(1930 – НАЧАЛО 1940-Х ГГ.)**

В статье говорится о роли общества “Сельский господар” в повышении хозяйственной культуры детей и взрослых на северо-западных украинских землях, организации сельскохозяйственного образования в регионе (1930 – в начале 1940-х гг.), утверждения национальной идеи в период немецкой оккупации.

Ключевые слова: общество “Сельский господар”, хозяйственная культура, северо-западные украинские земли.

Halyna Bilavych, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
Precarpathian National University by V. Stefanyk

**BUSINESS AND ECONOMIC WORK OF “SILSKYI HOSPODAR” COMPANY IN THE
NORTH-WESTERN UKRAINIAN LANDS (FROM 1930 TO THE BEGINNING OF 1940)**

The article deals with the role of “Silskyi Hospodar” company to improve the economic culture of children and adults in the north-west Ukrainian lands, agricultural education in the region (from 1930 to the beginning of 1940 s.), strengthening of Ukrainian national idea in the era of German occupation.

Keywords: “Silskyi hospodar” company, economic culture, north-western Ukrainian lands.

Постановка проблеми. Заявлена у назві статті тема є актуальною не лише з огляду на те, що порушене питання є малодослідженим у вітчизняній науці (сучасні вчені, хоча й глибоко вивчали діяльність товариства “Сільський господар”, однак його працю на північно-західних українських землях висвітлили недостатньо), а й під кутом особливої

ролі селянства в національному, соціально-економічному, культурно-освітньому житті держави. Найгострішими проблемами українського села сьогодні є відсутність робочих місць, бідність, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл тощо. Основні причини цього, на наше глибоке

переконання, окрім економічних негараздів, низки нерозв’язаних соціальних проблем, пов’язані також з низьким рівнем інформаційно-просвітницької діяльності, господарсько-економічного дорадництва, спрямованого на підвищення господарської культури дітей, юнацтва та дорослого населення. Подібний комплекс проблем стояв і перед західноукраїнським селянством на початку ХХ ст. Утім, громадські товариства зуміли зорганізувати українців, залучити їх до активного суспільного життя через систему масового господарсько-економічного просвітництва, створення мережі фахового шкільництва, що істотно підвищило рівень господарювання українців, їхню господарську культуру загалом. Цей досвід необхідно актуалізувати сьогодні.

Мета статті – аналіз засобів і форм господарсько-економічного просвітництва на північно-західних українських землях у 1930 – на початку 1940 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що діяльність українського товариства “Сільський господар” була предметом вивчення багатьох вітчизняних науковців (Л. Рева-Родіонова, Б. Савчук, Г. Шайнер, Г. Шевчук, ін.), проте заявлена у назві статті проблема не знайшла належного відображення у вітчизняній історико-педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. За досліджуваного періоду на західноукраїнських землях були вироблені оригінальні концепція і система масового національного господарсько-економічного просвітництва українського населення. Безумовно, це твердження стосується насамперед Галичини, позаяк на Буковині, Волині, Закарпатті, де суспільно-політичне життя мало свої особливості, українці зазвичай не тільки використовували досвід галичан, а й висували чимало цінних ідей і думок у цій ділянці. “Сільський господар” прагнув поширити просвітньо-економічну працю на Волинь, Холмщину, Полісся, Підляшшя, окрім часописів і відозв, висилав “повчання” у справах заснування кооперативів та різних спілок, на запити селян чи громад давав господарські поради, активно співпрацював з “Просвітою” і “Рідною хатою” та кооперативами, за їхнім посередництвом пропагував заснування своїх осередків. Восени 1926 р. товариство відрядило до Почаєва і Кременця М. Твордила і М. Кураха для проведення господарських курсів, де вони виступали в довколишніх громадах, знайомилися з місцевими умовами [5, 20 – 21].

На Волині наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., коли товариство “Сільський господар”

“почало поволі переступати штучний т. зв. сокальський кордон”, створивши філію в Луцьку, яка була “добрим осередком господарської праці”, та низові осередки, розвиваючи споживчу та молочарську кооперацію, набули поширення культурно-освітні та господарські імпрези, свята, інші заходи, які мали пропагандистський навчально-виховний характер [2, 515; 8]. Якщо виставки та курси як форми господарсько-економічного просвітництва не набули значного розвитку на північно-західних українських землях у силу різних причин, то свята в Західній Волині українська громадськість улаштувала досить часто, вони відбувалися доволі урочисто, за великої кількості учасників, завжди закінчувалися концертною програмою, нерідко ще й спортивними змаганнями [6; 10]. На північно-українських землях одне з перших масових свят відбулося в Белзі 1927 р., друге “більш імпазантне” – 1930 р., де був улаштований “великий похід косарів, женців замикали сільськогосподарські машини: сівалки, косарки, жнивварки, культиватори та інші знаряддя”. Осередком свята стало “20000 сільської молоді, здебільшого організованої в товариствах “Січ”, “Дуг”, “Просвіта” та ін. Це була справжня “національна маніфестація української селянської маси” [7, 254].

За умов польської окупації північно-західних українських земель через постійні утиски товариства “Сільський господар” було тяжко налагодити систему сільськогосподарської освіти дітей та дорослих (лише 1938 р. відбулося “необосноване ніякими господарськими мотивами розв’язання філії “Сільського Господаря” в Луцьку на Волині та 52 кружків, що їх ця філія оснувала та довгі роки й великою користю вела”, незважаючи “на заходи багатьох сіл Лемківщини не дозволили у краківському воєводстві оснувати ні одного кружка “Сільського Господаря” [8].

Активізація національного життя на північно-західних теренах наприкінці 1939 р. спричинена насамперед тим, що тут опинилася велика армія української інтелігенції – агрономів, освітян, науковців, лікарів, правників тощо, які втікали від більшовицької окупації західноукраїнських земель. По-друге, саме вони зуміли активізувати нечисленну місцеву інтелігенцію, яка радо почала працювати на національну ідею, відтак цей терен, де були українські села, покритися мережею українських шкіл. По-третє, завдяки самовідданій безкоштовній праці українських громадських діячів за небачено короткий термін вдалося організувати практично всю систему громадської освіти дітей і дорослих – від курсів, “дослідних полів”, конкурсів “на чепурне прибирання і

чистоту оселі”, свят, нарад тощо до створення сільськогосподарських шкіл. Успіхи цієї праці “були настільки переконливі”, що “колись занедбані в національному плані” Полісся, Лемківщина, Холмщина, Підляшшя, Ярославщина, Сяноччина, “стали повністю українськими” [11, 481 – 482].

Актуалізовані джерела дають змогу виокремити десятки активних та “самовідданих працівників”, які практично безкоштовно працювали на ниві господарсько-економічного просвітництва (Л. Бачинський, Т. Білюс, М. Боровський, Є. Брилинський, М. Гнатюк, І. Городинська, У. Дида, В. Дмитерко, І. Драбатий, П. Ісаїв, М. Каплистий, О. Кисілевська, М. Луцький, М. Терлецький, М. Холєвчук, С. Шаргун, Б. Шулякевич, С. Щур, десятки ін.), організовуючи “показові досліди зі штучними добривами”, поширюючи сільськогосподарські знання через курси домашнього господарства, з-поміж “лемківського жіноцтва” створюючи школи домашнього господарства, налагодивши мережу сільськогосподарських курсів, улаштовуючи екскурсії на “показові господарства” чи провідні промислові підприємства, інші господарсько-економічні об’єкти, організовуючи мандрівні агрономічні курси тощо. Провідні діячі особисто влаштовували освітні курси, виступали з викладами, “мандруючи від села до села”. Прикладом такої праці з-поміж українців північно-західних земель є діяльність на цих теренах “сенаторки Олени Кисілевської”, яка “своїми популярними викладами... просто заворожувала слухачок” та спричинилася до активізації громадського культурно-просвітницького життя Лемківщини: займалася підготовкою свят обжинок, виставок домашнього промислу, організацією показу лемківської ноші, створенням фільму з лемківського весілля та обряду Івана Купала, постійно виступала з лекціями навіть “найглухішими селами” [11, 490].

Феномен налагодження “господарського, рівно ж як і національного життя” на всіх північно-західних українських землях, полягає насамперед у подвижницькій праці українських громадських діячів, які об’єдналися навколо національної ідеї, коли велика копітка напружена і жертвна праця дала “вражаючі плоди”: на “пустирі” забував “український сад”. Маємо всі підстави стверджувати, що товариство “Сільський господар” за активної підтримки інших українських громадських товариств та інституцій за умов воєнного часу, німецької окупації виступило очільником національного життя українців цього регіону, організатором культурно-освітнього та господарсько-економічного поступу

селянства. На прикладі здобутків діяльності на ниві господарського просвітництва, масштабності охоплення різними формами сільськогосподарської освіти селянства можна говорити про успішну реалізацію концепції господарсько-економічного націоналізму, яка успішно була втілена не тільки в Галичині за доби Австро-Угорщини та Другої Речі Посполитої, а й на інших українських землях під час Другої світової війни. Ця концепція була ефективною, оскільки була випробувана як часом, так і різними історичними умовами розвитку українства. Відтак саме товариство “Сільський господар” за періоду Другої світової війни (спільно з іншими національними інституціями) стало у фарватері процесу українізації населення північно-західних українських теренів.

Розкриємо більш докладно цей феномен. Дослідники пояснюють велике зацікавлення місцевим населенням Холмщини формами господарсько-економічного просвітництва, зокрема господарськими курсами, з-поміж іншого, і тим, що “ні за Польщі, ні за Росії ніяких господарських курсів та ще й в українській мові (за винятком освітніх у роках 1917 – 18) ніколи не було”. Окрім того, німецька окупація та “воєнні драконівські розпорядки ще більше заохочували селян до участі в курсах” – “найбільші залі шкіл часто не вмщали слухачів, і вони терпеливо годинами вистоювали попід стінами і в коридорі, щоб почути щось нове з господарської науки”. У деяких місцевостях у цих мандрівних курсах брали участь поляки, вони були здивовані, “де тих українських інженерів, докторів, учителів скільки набралось”. Автори спогадів, учасники тих подій, відзначають той факт, що “польські курсанти розмовляли українською, а хто з колоністів не володів мовою, прагнув спілкуватися, щоправда, “каліченим жаргоном” [9, 525].

Особливість розгортання “господарсько-економічної акції” на цих теренах полягала в тому, що заходи з розвитку господарської культури селянства включали й широкую культурно-освітню працю, спрямовану на українізацію населення, підвищення його загального освітньо-культурного рівня. Тут проводили просвітництво в найширшому форматі: воно включало господарсько-економічні знання, загальнокультурні, освітні (ліквідація неграмотності), наскрізною через ці складники проходила національна ідея. Період стагнації тривав на цих землях до 1930 року, коли в Устриках Долішніх було створено Повітовий союз кооператив, який фактично створив фінансову базу для розгортання господарсько-просвітницької праці на Лемківщині, організації кооператив. Отож, починаючи з 1939 р., українські громадські й освітні господарсько-

економічні діячі акцент робили не тільки на поширенні фахових знань у ділянці сільського господарства (влаштування лекцій, курсів, нарад тощо), а й на освітню (курси), культурно-освітню працю: організували хори, аматорські театральні гуртки [5, 20 – 21].

Однією з проблем було забезпечення матеріальної бази для розвитку сільськогосподарської освіти. По селах тоді траплялися покинуті оселі, сільськогосподарські приміщення та земельні ділянки, власники яких покинули землю та подалися за лінію Керзона. Це зазвичай ставало необхідною базою для створення шкіл. Велику допомогу надавало місцеве населення, яке забезпечувало навчальні заклади необхідним реманентом для обробітку землі.

За німецької окупації краю філія “Сільського господаря” повністю відновила свою діяльність (17 листопада 1941 року). Часопис “Дрогобицьке Слово” за 6 березня 1942 р. (число 28/102) писав: “На 6-го березня 1942 р. було вже відновлених 74 кружки “С.Г.”... Таку успішну організаційну роботу за такий короткий термін можна пояснити тільки тим, що було міцне підґрунтя, закладене “добрими організаторами” [4]. Так само активізували працю в ділянці господарсько-економічного просвітництва на Сяноччині: у Ново-Сандецьким повіті створили кружки товариства “Сільський господар”, у селах Нова Весь, Матієва, Складице, Котів, Щавне, Лабова влаштували короткотривалі сільськогосподарсько-кооперативні курси за керівництва М. Гнатюка; у селі Бондарівка був організований короткотривалий господарсько-ветеринарний курс, де викладали ветеринар І. Левицький та агроном М. Гнатюк. Такий же тритижневий курс улаштували 1939 р. у с. Одрехів (повіт Ясло), на якому навчалося 65 слухачів. Для координації діяльності в Сяноці був створений Організаційний комітет (на місці довоєнного Рільничого інспекторату) [3, 508 – 510], основний вектор праці спрямували на відновлення та активізацію культурно-національного та сільськогосподарського життя на Сяноччині та Лемківщині. Наслідок подвижницької праці українських громадських діячів, за словами чільного діяча “Сільського господаря” Андрія Романенка, “у 1940 – 1941 рр., був очевидний”: “Холмщина стала українською”, тут “20 волосних урядів очолювали українці”. Українська еліта за умов німецької окупації докладала всіх зусиль, щоб захистити українське селянство: “представники різних українських громадських товариств на чолі з Українським допомогим комітетом несли селу різну посильну поміч, передусім захист від

контингентів”, “рівночасно з цим ... ширили між господарями та їх молоддю поступову сільськогосподарську науку” [9, 523].

Саме на Холмщині був створений безпрецедентний “акт” водночас масового охоплення сільськогосподарською освітою місцевого населення, коли впродовж понад одного року (423 дні) до навчання залучили понад п’ятдесят тисяч селян. Це був сміливий освітній експеримент очільників “Сільського господаря”, який успішно був реалізований та довів свою ефективність. Утілюючи в життя цю ідею, розробили систему заходів (організаційних, навчально-методичних, ін.), наріжне місце в якій посідало сільськогосподарське шкільництво, шляхом улаштування “двотижневих мандрівних сільськогосподарських курсів для селян усіх 20 повітів таким чином, щоб щодня один із 14 викладачів навчав свого предмета”. Ці двотижневі курси відбувалися упродовж 423 днів у чотири тури у 17 волостях, охопивши 270 сіл, а це 39173 чоловіків, 13612 жінок (разом – 52785 осіб). На особливу увагу заслуговує подвижницька праця викладачів, кожен з них на навчання селян витратив понад місяць (34 днів), пересічно 102 – 136 годин. Перебіг подій “докладно фіксували щоденники, які вели викладачі в кожному осередку, де чітко записували навчальну програму, години, число учасників, останній з викладачів у турі забрав із собою до Холма і здавав до місцевого УДК”. Було укладено план курсів та навчальні програми дисциплін (16 предметів), які охоплювали широкий спектр навчальних предметів з усіх галузей сільського господарства, домашнього господарювання, кооперації, гігієни, навіть знання у ділянці “завдання українських культурно-освітніх товариств, програму праці в них” тощо [9].

Тут використовували різні методи навчання – лекцію, пояснення, показ, запитання, тощо, викладач надавав кваліфіковані відповіді та методичні й практичні поради. Понад те, практикували безпосереднє відвідання лектором селянських господарств, де той на місці відповідав на запитання та давав численні практичні поради щодо раціонального ведення домашнього чи сільського господарства. Практичні навички учасники курсів в Ярославі (1940 – 1941 рр.) отримували, окрім іншого, під час навчальних екскурсій, велике значення мали мандрівки до приватних зразкових господарств, де всі охочі мали змогу наочно побачити високий рівень господарської культури людей, методи і форми господарювання. Екскурсії на селекційні станції чи дослідні поля та сади відігравали теж вагомий роль у формуванні культури господарювання

учнів [1, 33]. Таким чином, прикметою особливостю такої форми навчання, як і в Галичині, був практичний його характер з елементами дослідництва.

Товариство “Сільський господар” створювало курси з різних ділянок господарства, зокрема господарсько-ветеринарний курс в Ярославі, організований у лютому 1941 року під проводом М. Каплистого у приміщенні державної торговельної школи “як 11-ий з черги курс, що відбувалися в тій школі протягом одного року”. Тут навчалися 24 юнаки з міста та околиць Ярослава. Навчання проводили за складних умов: часто курсантів влада залучала до “шарваркових робіт”. Освіта практично була безкоштовною (М. Каплистий, Т. Білоус, М. Луцький, Л. Бачинський та інші викладали безкоштовно; слухачі оплачували по 2 зл на “покриття адміністративних видатків”). Центральне товариство “Сільський господар” влаштовувало низку відчитів (лекцій) на сільськогосподарську тематику, організовувало наради і реферати з метою підвищення господарської культури дорослих [1].

Велика заслуга товариства “Сільський господар” у тому, що за часів воєнного лихоліття воно налагодило справу сільськогосподарського шкільництва, знайшло необхідні високопрофесійні кадри, уможливило створення матеріально-технічної бази. Утім, як побачимо на прикладі ярославських освітніх курсів, іноді охочих навчатися було небагато, оскільки, як слушно зауважував Л. Бачинський, “...люди боялися покидати місце свого осідку, коли транспорт був у жахливому стані... в поїздах не було світла, відбувалися нічні ревізії, німецька поліція поводитися брутально, страх висів над головою кожного” [1, 33].

Успіх праці українських громадських, освітніх та господарських діячів забезпечувала ефективна методика просвітницької діяльності: власний приклад, живе спілкування зі слухачами, вивчення “психологічного портрета”, доступна науково-популярна форма викладу, наочні методи навчання, екскурсій, демонстрування, тощо. А ще високий рівень національної свідомості, патріотизм, громадянська позиція, помножена на добродійність та подвижництво, які фактично не мали аналога в історії розвитку вітчизняної освіти.

Висновки. Таким чином, товариство “Сільський господар” на північно-західних українських теренах перебрало на себе функції організатора національного життя українців, ставши заборолом проти асиміляції (русифікації, полонізації, онімечення) місцевого населення. За умов окупаційних режимів товариство “Сільський господар” використовувало всі можливості для

створення цілісної системи сільськогосподарського просвітництва. Утім, сподівання організувати працю на засадах Крайового товариства “Сільський господар” на північно-західних українських землях до кінця не виправдалися (“природа всіх окупантів української землі однакова”). Спроби створити Центральне товариство не ввінчалися успіхом: німецька влада не дала згоди на існування “Сільського господаря”, проте він діяв через свої осередки, проте не було налагоджено централізованої праці. Подальшого вивчення потребує питання розвитку сільськогосподарського шкільництва за досліджуваної доби на північно-західних українських землях.

1. Бачинський Л. *Крайове госп. т-во “Сільський господар” в Ярославі (1940 – 1941) / Леонід Бачинський // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899 – 1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 30 – 36.*

2. Боровський М. *Праця т-ва “Сільський господар” на північно-західних українських землях / Михайло Боровський // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899 – 1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 514 – 522.*

3. Гнатюк М. *Спомини з агрономічної праці в т-ві “Сільський господар” / Мирослав Гнатюк // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899-1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 503 – 510.*

4. *Дрогобицьке Слово. – 1942. – 6 березня. – Ч. 28/102.*

5. *Звідолення із діяльності краєвого товариства господарського “Сільський Господар” у Львові за час від 24 листопада 1924 до 30 листопада 1927 р. – Львів, 1927. – С. 29.*

6. *Звіт з діяльності кружка т-ва “Сіл. Госп.” в Ляцку, пов. Добромиль // Сільський господар. – 1937. – 1 вересня. – Ч.17. – С.272.*

7. Мигаль К. *Філія т-ва “Сільський господар” у Белзі / Кость Мигаль // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899 – 1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 253 – 259.*

8. *Перед загальними зборами Краєвого Сільськогосподарського товариства “Сільський Господар” у Львові // Сільський господар. – 1938. – 15 квітня. – Ч. 6. – С. 2.*

9. Романенко А. *Сільсько-господарські мандрівні курси на Холмщині 1940 – 1941 р. / Антін Романенко // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899-1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 523 – 525.*

10. *Свячене при філії “Сіл. Господаря” в Луцьку / Сільський господар. – 1936. – 1 червня. – Ч.11. – С. 168.*

11. Шаргун С. *Діяльність т-ва “С.Г.” на Лемківщині (1939 – 1944 р.) / Степан Шаргун // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899 – 1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 476 – 490.*

Стаття надійшла до редакції 05.02.2015